

Ezéréves a magyar iskola

Mann Miklós

Budapest oktatásügye a dualizmus korában

„Magyarország méltó fővárosa legyen... mindenekelőtt szükséges, hogy az oly nagy áldozatkészséggel, de örvendetes sikerrel megvetett alapon a népnevelés, mely az államok jólétének és haladásának alapja, a lehető tökély fokára emeltessek.” (Kammermayer Károly)

Az 1850–1860-as években Pest-Buda az ország gazdasági-politikai központjává vált, s ezzel összefüggésben kibontakozott kulturális vezető szerepe is. A testvérvárosok társadalma, amelyet a tőkés fejlődés erőteljesen befolyásolt, a polgári igényeknek megfelelően a népoktatás előfeltételeinek megteremtésére, majd kiszélesítésére törekedett. Hiszen szükség volt az alapfokú ismeretekkel – írás, olvasás, számolás – rendelkező munkaerőre, sőt egyes ipari, kereskedelmi szakmákban már a magasabban kvalifikált szakmunkásra, alkalmazottra is igény mutatkozott. A középfokú **képesítés** pedig a szakmai mellett egyre inkább a társadalmi érvényesülésnek is előfeltételévé kezdett válni.

1867-ben a *kiegyezés* új lehetőségeket teremtett a testvérvárosok oktatásügye számára. A *népoktatási törvény* elfogadásával pedig olyan korszak kezdődhetett, amely az iskolák fokozatos gyarapítását, a célszerűtlen helyiségek helyett új, megfelelően berendezett iskolák építését, a tanítók fizetésének javítását vonta maga után. A törvény értelmében Pest és Buda egy tankerületet alkotott. 1869 augusztusában megalakult a *budapesti tankerületi iskolatanács* – az 1876-ban létrejövő *fővárosi közoktatási bizottság* jogelődje –, ősszel pedig megszerveződtek a *kerületi iskolaszékek*.

A tanügyi kiadások 1868-tól fokozatosan emelkedtek; az iskolák építése nagyobb lendületet kapott, hiszen a város a *kiegyezés* előtt tulajdonképpen nem is rendelkezett megfelelő iskolaépületekkel; a városi iskolák többnyire bérházakban voltak elhelyezve.

A budapesti tankerület népoktatási állapotáról 1873-ban készített felmérés elsősorban azt a nagymérvű haladást emelte ki, amely Pest oktatásügyében bekövetkezett. „Vannak ugyanis iskolaházai, melyek a külföld bármely művelt tartományainak iskolaházaival egy sorban állnak... Az osztályok s a tanerők folytonos szaporodása, a tantermeknek kellő tanszerekkel való ellátására fordított gond, a tanítás növekvő sikere, a magyar nyelvnek mint tannyelvnek buzgó ápolása és terjedése, mindannyi örvendetes jelei a fővárosi népoktatás emelkedésének.” Ugyanakkor a jelentés sokkal súlyosabb helyzetet talált Budán és Óbudán, s kénytelen volt megállapítani: „alig van Budapest főváros ezen kerületeiben elemi s polgári községi iskola, melynek helyisége s egyéb állapota a mai kor követelményeinek, a nevelés és oktatás céljának, a népoktatási törvény rendeleteinek s a szülők igényeinek megfelelően...”

Ilyen sok gonddal, problémával küszködő, de az előrehaladás jeleit is felvillantó volt 1873-ban az újonnan alakult főváros oktatási helyzetképe. Pest városának egyes előremutató intézkedései pedig már azt a tudatos kultúrpolitikát vetítették előre, amely a későbbiekben is jellemezte az egyesített fővárost. Buda és Óbuda, amelyek lényegesen szegényebbek voltak, mint Pest, természetesen csak lassan követhették a testvérvárost.

Az egyesített főváros első polgármestere, *Kammermayer Károly* beiktatása alkalmából tartott beszédében hangsúlyozta: ahhoz, hogy Budapest „Magyarország méltó fővárosa legyen... mindenképp szükséges, hogy az oly nagy áldozatkészséggel, de öröpdetes sikerrel megvetett alapon a népnevelés, mely az államok jólétének és haladásának alapja, a lehető tökély fokára emeltessek”. E cél érdekében a közoktatási ügyosztály arra törekedett, hogy a tankötelezettséget megvalósítsa, új iskolákat építtessen, azokat megfelelő taneszközökkel felszereltesse, s az anyagi feltételek biztosításával gondoskodjon minél több tanár, tanító alkalmazásáról.

A hetvenes évek első felében megkezdődött a budai, óbudai iskolák felszereltségének javítása, sőt új épületek építtetése is. 1876-ban lépett életbe a tanárok, tanítók fizetési szabályzata, amely igyekezett kiegyenlíteni a főváros különböző területei közötti különbségeket. Hosszas tanácskozás után létrejött az *Utasítás* a fővárosi községi iskolai hatóságok számára című munka, amelyet kiegészítettek a tantestületek, az oktatók, az igazgatók működésére vonatkozó előírások. Tartalmazták továbbá az iskolák belső szervezeti, igazgatási rendtartását, valamint a tanulók fegyelmi szabályzatát.

A hetvenes évek közepén több intézkedés szabályozta az oktatást. Így módosult az iskolák nyári szünete: a korábbi – augusztus, szeptemberi – szünet helyett július, augusztus lett a vakáció időpontja. Tanácsi rendelet törölte el a szüreti és farsangi szüneteket, intézkedett a beírókönyv kötelező használatáról, amelybe reggel, illetve délután a hiányzó tanulók neve bekerült. Beiratkozáskor ezután a szülő köteles volt a gyermek születési bizonyítványát bemutatni.

A tantervek és a tananyag fokozatos egyöntetűvé válásával összefüggésben a közoktatási bizottság 1878-ban elhatározta, hogy a „fővárosi községi elemi iskolákban minden iskolaévben... egy és ugyanazon tankönyveket használjanak kivétel nélkül”. Mivel a korábbi tankönyvek a városi életviszonyokra nem nagyon voltak tekintettel, így – a szaporodó fővárosi iskolákkal párhuzamosan – hamarosan olyan új tankönyvek jelentek meg, amelyeket a tankönyvírók elsősorban a fővárosi iskolák tanulói számára készítettek.

A korszak oktatásügyének fejlődését az a szép eredmény bizonyította, amelyet 1878-ban a *párizsi világkiállításon* a fővárosi oktatásügy elért. A világkiállításon a budapesti községi iskolák részéről beküldött szépírási füzetek, szabadkézi, mértani és műszaki rajzok, női kézimunka-gyűjtemények, az új iskolák és árvaházak tervrajzai általános feltűnést keltettek, így a főváros több nagy jutalmat, aranyérmert nyert.

A XIX. század végére a *népiskolák* száma tovább emelkedett. A fejlődést még pontosabban mutatja az osztályok számának gyarapodása, hiszen a statisztikák egy iskolának veszik a pár tucat gyereket tanító iskolát és a külső Váci úti, kb. ezer fős népiskolát is. Mindezek figyelembevétele alapján azt mondhatjuk, hogy az iskolák száma az egyesítés idején 55 volt, a kilencvenes évek közepén pedig meghaladta a százat. Az osztályok száma viszont 264-ről 767-re, a tantermek száma 254-ről 560-ra, a beiratkozott tanulók létszáma pedig 16 556-ról 44 208-ra emelkedett. Erősen csökkent (11%-ra) a nem iskola céljára készült épületekben

tanulók létszáma; hasonlóképpen egyre kevesebb, mindössze 15 olyan tanterem volt a fővárosban a millennium idején, ahol 80-nál több tanuló szorongott.

A népiskolák jó működése következtében a közoktatási ügyosztály szép eredményekkel büszkélkedhetett. Mégis állandó, egyre súlyosbodó problémát jelentett az 1868. évi népoktatási törvény által létrehozott *ismétlőiskolák* eredménytelensége. A törvény ugyanis kimondta, hogy minden 12–15 év közötti fiú és leány köteles az ismétlő népiskolába járni, hacsak nem valamilyen más iskolatípus tanulója. Tekintettel arra, hogy ezek az iskolák nem feleltek meg az élet által diktált feltételeknek, helyettük 1886-ban – az ipartörvény következtében – *alsó fokú ipariskolák* (iparostanonc-iskolák), illetve *alsó fokú kereskedelmi iskolák* jöttek létre. Tulajdonképpen az ismétlőiskolák hivatalosan nem szűntek meg, látogatottságuk azonban fokozatosan csökkent, mivel a fiútanulók zöme valamilyen mesterséget tanult.

Az 1884. évi ipartörvény ugyanis kimondta a *kötelező inasoktatást* minden olyan községben, ahol az inasok száma megközelítette az 50 főt. Az iparostanonc-iskola csak községi lehetett. Az ipariskola látogatása kötelező volt minden iparostanonc számára korra való tekintet nélkül, s az inas felszabadítását az ipartörvény a tanonciskola elvégzéséhez kötötte. A nyolcvanas évek Budapest rohamos gazdasági, ipari fellendülésének időszakát jelentették: ennek következtében fejlődésnek indultak az inasoktatással foglalkozó intézmények. A főváros az ipartörvény adta keretek között önállóan létrehozta iparostanonc-iskoláit, amelyek egy előkészítő osztályból és háromévi tanfolyamból álltak.

Hamarosan kiderült, hogy az ismétlőiskolákkal szemben az ipariskolák látogatottsága jóval nagyobb, s a tanulólétszám egyre emelkedett. 1886–87-ben 245 ismétlőiskolai tanuló volt, ugyanakkor 6254 gyerek iratkozott be az iparostanonc-iskolákba; 1894–95-re már 10 ezer fölé emelkedett az ipariskolai tanulók létszáma. A tanoncok zöme a 14 és 18 év közötti korosztályból került ki: legtöbbször lakostanoncok voltak (1000 feletti számmal); jelentékeny volt az asztalosok, szabók, cipészek, kőművesek száma is. Legkedvezőbbnek bizonyult a nyomdásztanulók előmenetele.

A kereskedő ifjak képzésére kétféle *kereskedelmi iskola* jött létre: alsó fokú kereskedelmi, vagyis kereskedelmi tanonciskola és középkereskedelmi iskola. Az *alsó fokú kereskedelmi* iskolák az iparosiskolák mintájára három évfolyamosak voltak.

A *középkereskedelmi* iskolák szakiskolai jellegűek voltak: tantervükben a kereskedelmi ismeretek mellett általános tudnivalók is szerepeltek. A középkereskedelmi iskolák létrejöttében szerepet játszott a polgári iskola szakképzettséget nem nyújtó 5. és 6. osztályainak fokozatos megszűnése, hiszen a főváros fejlődő kereskedelmi élete hamar rámutatott arra, hogy a polgári két felső osztálya kereskedelmi jellegű ismeretekkel kiegészítve az intelligensebb kereskedelmi réteg iskolájává válhatna. Így Budapest törvényhatósága 1884-ben a vízivárosi és terézvárosi polgári fiúiskolák V–VI. osztályát átalakítva s egy évfolyammal megtoldva, megnyitotta az ún. középkereskedelmi iskolákat. Az új iskolafajta kezdetben nem önállósult, hanem szorosan a polgárihoz csatlakozott, azzal közös igazgatás alatt működött. Az elszakadás csak 1895-ben következett be, amikor a középkereskedelmi iskolák a *felsőkereskedelmi* iskola elnevezést kapták, s önálló vezetés alá jutottak.

Az V. kerületi polgári leányiskola igazgatójának kérésére 1888-ban megengedte a tanács, hogy az iskola helyiségeiben *kísérletképpen női magánjellegű kereskedelmi tanfolyam* létesüljön. *Pár év alatt már 5 privát tanfolyam működött* – az induló 37 fős tanulólétszám ekkor már 250 fölé emelkedett! –, s ez bizonyította a

kezdemenyezés életrealitásáig. Ezeket a tanfolyamokat a XX. század elején a főváros átvette, s a *női kereskedelmi tanfolyamokon* nyertek képzést a polgári iskola negyedik osztályát végzett leányok: magyar és német levelezést, gép- és gyorsírást, könyvvitelt, földrajzot, kereskedelmi számtant tanultak, s ezzel alkalmassá váltak elhelyezkedésre a kereskedelmi pályán.

A *polgári iskolák* azzal a céllal keletkeztek, hogy az elemi végzett, növendékek egyes hivatalok elnyerésére képesítő középfokú műveltséget szerezzenek, illetve a leányok esetében ez az iskola előkészített az óvónői, a tanítónői pályákra is. Gyakorlatilag ez volt az az iskolatípus, amely – elsősorban a leányok számára – megteremtette az emelkedés lehetőségét a kispolgárság szintje felé. Épp ezért számuk egyre erőteljesebben gyarapodott: 1895-ben hat fiú és kilenc leányiskola működött kb. 2000, illetve 3500 tanulóval. A polgári iskolákba járó leányok száma jóval nagyobb mértékben emelkedett, mint a fiúké, mivel az elemi iskolát végzett leányok részére ezenkívül lényegében csak a csekély számú és költséges felső leányiskolák álltak rendelkezésre. Így például az I. kerületi várbeli polgári leányiskola az 1892–93. tanévben hatosztályú *felsőbb leányiskolává* alakult át. Ennek az iskolának az volt a célja, hogy alkalmat nyújtson azon leányoknak, akiknek „vagyonai és társadalmi viszonyai megengedték”, hogy a népiskolák által nyújtottnál nagyobb és mélyebb képzettséget sajátítsanak el, az élethivatásukhoz szükséges általános műveltséget megszerezhessék.

Tovább emelkedett – tizenkettőre – a *gimnáziumok* száma, míg a *reáliskoláké* maradt öt. Jellemző a fővárosi társadalom mozgásának irányára és társadalmi eszméire, hogy a növekedés túlnyomó része a gimnáziumokra jutott, hiszen a gimnáziummal ellentétben a reáliskola a latintudást is igénylő egyetemi karokra nem képesített. Ennek megfelelően a gimnazisták száma meghaladta a négyezret, a reáliskolákba kb. 2600 tanuló járt. Az érettségizett diákok pályaválasztási adatai azt mutatják, hogy a gimnáziumi tanulók főleg jogi, orvosi, valamint mérnöki pályákat választottak, ezzel szemben a reáliskolai tanulók zömmel mérnöki pályára léptek.

A *községi* közoktatásügy közel negyedszázad alatt jelentősen fejlődött: ezt jelzik a közoktatásra fordított, egyre növekvő *költségek* is. 1874-ben közel egymillió koronát költött a tanács az iskolák fenntartására, 1895-ben ez az összeg meghaladta a 4,5 milliót, tehát közel ötszörösére nőttek a tanulói költségek. Iskolaépületek létesítésére a fővárosi törvényhatóság – nagy áldozatkészségről téve tanúbizonyságot – több mint ötmillió koronát fordított. Ezek a tételek azt bizonyították, hogy az európai városokkal való összehasonlításban – bár egész pontos szám adatok nem álltak a korabeli statisztika rendelkezésére – Budapest a közoktatási jellegű kiadások arányát tekintve elég kedvező helyet foglalt el.

*

A tanítók egyesületeiben – a Budapesti Tanítótestület, a Néptanítók Egyesülete, a Budai Tanítóegylet – gyakran szó esett *pedagógiai problémákról*, a tanulók túlterheléséről a budapesti községi iskolákban.

1884-ben a tanács javaslattételre szólította a közoktatási bizottságot, amelynek elemi iskolai albizottsága több fejezetből álló anyagot dolgozott ki a *népiskolai tanterv korszerűsítése* érdekében. A bizottság elismerte az 1867 óta bekövetkezett fejlődést, de megítélése szerint éppen a rohamos haladás, a lázas igyekezet vezetett hibákra: a túlterhelésre. Ennek kiküszöbölése érdekében javasolta az albizottság a *tananyag revüzióját*.

A tantervi munkálatok véghezvitelét *Verédy Károly*, a főváros királyi tanfelügyelője is sürgette, hangsúlyozva: célszerű lenne, hogy „elemi oktatásunk ne csak elméleti, hanem gyakorlati irányú legyen, a mennyiben a népiskolában a leendő munkásosztály igényeire is tekintettel lehetünk”. Vagyis ez a tantervi törekvés a népiskola alsó tagozatának általánosan képző, alapozó funkcióját kívánta erősíteni. Sajnos a tárgyalások a minisztérium és a főváros között a tanterv módosításáról elhúzódtak, s csak a *Bárczy*-korszakban született meg a fővárosi helyi tanterv.

A huszadik század első éveiben *Bárczy István* vezette a közoktatási ügyosztályt. Beköszöntő beszédében a fővárosi oktatásügy megreformálásának szükségességét hangsúlyozta, tekintettel a szociális és gazdasági átalakulásokból következő újabb feladatokra. Jól megépített és felszerelt iskolákra van szükség – mondotta –, de a tartalmi munkában is meg kell újulnia az oktatásnak. A jó iskolának legfontosabb alapja a jó tanító. Gondoskodni kell arról, hogy a tanítói kar lehetőleg olyan emberekből álljon, akik műveltség és tanultság dolgában feladatuk magaslatán állnak, tanítói hivatásuknak élnek. *Bárczy* 1902-ben előterjesztett munkaprogramjában az iskola feladataként jelölte meg, hogy felkészítse a gyermekeket a gyakorlati életre.

Bárczy programjának, tervének megvalósításához már tanügyi tanácsosi korszakában hozzákezdett. Ekkor a kisdedovók új szervezeti szabályzatot kaptak, a gyengébb képességű gyermekek számára kiegészítő iskolát hoztak létre. Az egyéves női kereskedelmi tanfolyamokat a fővárosi községi kezelésbe vette; az általános irányú iparostanonc-iskolákat szakirányúvá alakították át, olyképpen, hogy az egyes iskolákba a rokon iparágak tanoncait csoportosították, s az oktatás az egyes iparágak szükségleteihez alkalmazkodott. 1903-ban megkezdődött a napközi otthonok működése is: 50 napközit hozott létre *Bárczy*, közel 5000 gyermek számára. A következő évben létesültek az első fővárosi iskolai játszótérek. Ugyanakkor *Bárczy* a közgyűlés felhatalmazását bírva 10 igazgatót felmentett a tanítás alól, s megbízta őket az iskolák szakszerű felügyeletével. Megkezdődtek a polgári iskolai tantervi korszerűsítési munkálatok is. Ebben az időszakban 12 elemi és 10 polgári iskola épült fel.

Bárczyt 1906-ban Budapest polgármesterévé választotta a közgyűlés. Ezután még több lehetősége nyílt kulturális és oktatási vonatkozású terveinek, elgondolásainak valóra váltására. Ez a bő évtized, a *Bárczy-korszak*, Budapest világvárossá válásának fényes időszaka. Az „építő polgármester” alkotásai, az iskolák, házak, intézmények többnyire ma is léteznek. Munkatársai nagyrészt a kor legjobb szakemberei voltak, többen közülük a magyar progresszió kiválóságai.

Kultúrpolitikai programjában külön fontos fejezetet képezett a *fővárosi oktatásügy továbbfejlesztése*. Tanszerkészítő műhelyek felállításáról intézkedett a tanács: ezekben bőséges mennyiségben gyártották a községi iskolák számára szükséges szemléltetőeszközöket. A napközi otthonok száma tovább gyarapodott, s sor került a tanfelügyelet további erősítésére.

Bővültek a szakképzési lehetőségek is az újabb és újabb tanonciskolák, ipari és kereskedelmi szakiskolák alapításával. A fővárosi polgárság alsóbb és középrétegének megerősödése pedig maga után vonta a polgári iskolák számának jelentékeny emelkedését.

Illyefalvi a fővárosi közoktatásügy világháború előtti éveiről készített alapvető statisztikai összeállításában azt emelte ki, hogy Budapest-oktatásügye határo-

zottan *világvárosi* jellegű lett. Ezekben az években, vagyis 1908 és 1912 között, az iskolatípusok palettája tovább színesedett: az iskolák határozottan közeledtek a gyakorlati élet követelményei felé. Ez a világvárosi jelleg figyelhető meg a kisegítő iskolák továbbfejlesztésében, különböző tanfolyamok szervezésében. Az iskolai oktatás kiegészítésére szerveztek német és francia nyelvtanfolyamok, zenei és kézügyességi kurzusok, játékdélutánok.

A községi iskolák, osztályok, tantermek számának erőteljes emelkedése is ezekben az években valósult meg. 74 új községi iskola, több mint 500 új osztály: a tantermek száma négy év alatt 2381-ről 3118-ra emelkedett. Ezen tetemes javulás eredményeképpen a legtöbb iskolatípus elegendő tanteremmel rendelkezett. A községi iskolák felszereltsége a modern pedagógiai követelményeknek megfelelően alakult. A kimutatások tanúsága szerint a fővárosi községi iskolák jól ellátottak, gazdagon felszerelték voltak szemléltető képekkel, faliképekkel, számlálógépekkel, földgömbökkel, fali olvasóablakkal, iskolatáblakkal stb. E felszereltségről a kortársak úgy nyilatkoztak, hogy a fővárosi elemi népiskolák gazdagabbak az országos átlagnál. Ugyanez a helyzet a polgári iskolákkal, s általában a középfokú tanintézetekkel kapcsolatban is: a modern színvonalú iskolák megfelelték a kor pedagógiai kívánalmainak.

Az oktatásügy világvárosi jellegét tükrözte az a körülmény is, hogy a főváros költségvetésének közel egynegyedét áldozta kulturális célokra, s ezzel jelentősen meghaladta a kontinens fontosabb városait.

Bárczy közoktatási programjának lényeges elemét jelentették a közoktatási és közművelődési beruházások, s ezek keretében igen fontosnak, hosszú időre kihatónak bizonyult az *iskolaépítési* akció. Az építkezések imponáló gyorsasággal zajlottak: 1909 őszén kezdődtek a munkálatok, és 1910 őszén már átadták az első iskolákat. Három év alatt 55 teljesen új, többemeletes iskola, valamint több más épület is elkészült, összesen 976 osztályteremmel. Az iskolához szolgálati lakások is tartoztak. Az építkezéseknél figyelmet fordítottak az iskolaudvarok, valamint a tetőteraszok kialakítására is. Építésetileg megoldották az iskolák fűtését – többnyire központi fűtést alkalmaztak –, valamint a tantermek, tornatermek kialakítását. Az iskolaépítési program – bár óriási, máig ható eredményei voltak, hiszen a főváros akkori peremkerületei (a mai III., IX., XIII. kerület) akkor kaptak olyan iskolaépületeket, amelyek a mai iskolahálózatnak is bázisai – már a maga korában sem bizonyult végleges, teljes mértékben kielégítő megoldásnak, hiszen továbbra is szükség volt átmeneti, ún. barakkiskolák felállítására.

Az új iskolák belépése az oktatási folyamatba jótékony hatást gyakorolt az iskolák munkájának *tartalmi korszerűsítésére*. Így került sor a polgári iskolák tantervének módosítására, korszerűsítésére, az ipari és gazdasági élet szempontjainak hatékonyabb érvényesítésére, valamint a kereskedőtanonc-iskolák szakirányú átszervezésére is. A tartalmi korszerűsítést szolgálta a fővárosi szakfelügyelet kiépítése, amely egyaránt kiterjedt az állami, a felekezeti és a magániskolákra. A névsor alapján megállapíthatjuk, hogy a fővárosi szakfelügyeleti gárdát jó nevű pedagógiai szakemberek alkották.

A fővárosi oktatás tartalmi korszerűsítésének fontos fejezetét jelentették azok az évek óta tartó tanterv-korszerűsítő munkálatok, amelyek eredményeképpen 1913-ban megjelent a főváros *helyi tanterve*, az állam által kiadott tanterv és utasításoknak a speciális fővárosi viszonyoknak megfelelően elkészített műve. Ez a tanterv elsősorban ott változtatta meg a miniszteri tanterv anyagát, ahol azt a főváros települési, gazdasági, kulturális stb. sajátosságai indokolták. A tanterv

utasításai, útmutatásai bővebbek, konkrétabbak, liberálisabb szelleműek voltak, mint a miniszteri tanterv. A pedagógiai munkát irányító utasítások pszichológiai-lag megalapozottak voltak, s a korszak modern lélektani szemléletét tükrözték. A nevelés fő feladatai között az erkölcsi nevelés dominált; a fegyelmezett, munkás életfelfogás, az egészséges életmód szokásainak kialakítása kapott hangsúlyt. A fővárosi helyi tanterv és utasítás közoktatásunk fejlődésének jelentős dokumentumává vált.

A fővárosi oktatásügy tartalmi korszerűsítésében fontos szerepet töltött be a *Népművelés* című folyóirat, amelyet *Bárczy István* 1906-ban, polgármesterré választása előtt, még tanügyi tanácsosként indított el. Az igen színvonalas, 1918-ig megjelenő folyóiratot (1912-től *Új Élet* címmel) *Bárczy* a fővárosi pedagógusok orgánumának szánta. A folyóirat szerkesztői *Bárczy* mellett *Weszely Odón* és *Wildner Odón*. *Wildner*, a nagy műveltségű fővárosi tanácsos a szociálpolitikai, később a közoktatási ügyosztály vezetőjeként működött. *Szabó Ervin* és *Jászi Oszkár* baráti köréhez tartozott, nevével a Huszadik Század című folyóirat munkatársai között is találkozhatunk.

A folyóirat pedagógiai rovatait *Weszely Odón* szerkesztette. Ő pár évvel később a Pedagógiai Szeminárium megszervezője s első igazgatója is lett. Valójában a nevelésügyi tájékoztatásban nyújtott maradandót a folyóirat, midőn beszámolt a nyugat-európai nevelésügyi tanácskozásokról, pedagógiai kongresszusokról, társaságok üléseiről, a Herbart-tanítványokról, de a reformpedagógiai műhelyek munkájáról is. A fővárosi pedagógusok szinte azonnal megismerhették *Ellen Key* vagy *John Dewey* működését, *Montessori* módszerét, a munkaiskola pedagógiáját, *Claparède* gyermekpszichológiáját. S miközben a modern európai-amerikai pedagógiai áramlatokat ismertették a folyóirat szerzői, ezzel együtt igyekeztek ezen gondolatokat a hazai fővárosi gyakorlatban is megvalósítani.

A tartalmi korszerűsítés érdekében gondolt *Bárczy* és *Weszely* a tanárok, tanítók intézményes, szervezett továbbképzésére. Arra is gondoltak, hogy a pedagógusok továbbképzését – esetleg speciális tanfolyamok hallgatását – a tanítóképzés fejlesztésével, rendezésével összefüggésben kellene megoldani. *Bárczynak* már 1902-ben az volt a véleménye, hogy szükség lenne egy fővárosi tanítóképző felállítására, ahová csak gondosan kiválogatott, magasabb előképzettségű – tehát nem 14 éves, hanem érettségizett – pályázókat vennének fel, akik igazán a tanítói pályára valók, alkalmasak lennének. Ezek a gondolatok: a pedagógusok továbbképzése, a tanítóképző létesítése, vagyis a fővárosi oktatás tartalmi korszerűsítésének igénye vezette a liberális oktatáspolitikusokat abban a tervező-szervező munkában, amely hamarosan a *Pedagógiai Szeminárium* kialakításához vezetett.

A tanítóképző létesítésére nem kerülhetett sor, de helyette 1912-ben megkezdte működését Európa első továbbképző intézménye, a *Fővárosi Pedagógiai Szeminárium*. Valóban ez volt az első olyan intézet, amely a továbbképzésben figyelembe vette a sajátos nagyvárosi körülményeket, s a nevelési problémák tiszteletreméltóan pedagógiai-pszichológiai és gyermektanulmányozáson alapuló megközelítésének egységét.

A Fővárosi Pedagógiai Szeminárium a kezdő tanárok részére továbbképző tanfolyamot, a már működő pedagógusok számára pedig tudományos előadás-sorozatokat rendezett. Ezt egészítette ki a laboratóriumok tevékenysége, valamint a tanítási, hospitálási lehetőség a gyakorlóiskolában és -óvodában. A kezdő tanítók tanfolyamának célja a fővárosi iskolák sajátos helyzetéből adódó feladatokra való

felkészítés volt. 1912-től Budapesten nem alkalmaztak olyan kezdő tanítót, aki nem végezte el ezt a tanfolyamot. A továbbképző tanfolyamot, az előadásokat szinte példátlan érdeklődés fogadta. Valóban igény mutatkozott a pedagógusok részéről a Szeminárium iránt, ezt bizonyította a nagyszámú érdeklődő: a pedagógusok szinte előzönlötték a Mária Terézia téri (ma Horváth Mihály téri) új iskolát. Már az első évben az ezret is meghaladta a beiratkozott hallgatók száma. Az állandó tanfolyam résztvevői számára minden bizonyal nagyon fontos volt ez a képzési forma: megismerhették a fővárosi viszonyokat, az újabb kutatásokat, a tanításban nehézségeket okozó problémákat. A gyakorlati szakemberek által tartott előadásokból, illetve a tanórákból igen sok használható tapasztalatot szűrhettek le a hallgatók. A Szeminárium előadásai, tanfolyamai segítségével megvetette hallgatóiban a modern természettudományos műveltség alapjait, haladó gondolatiságot sugallva ismertette a korszerű társadalomtudomány eredményeit.

A Pedagógiai Szeminárium munkáját *Bárczy István* és a főváros vezetői állandó figyelemmel kísérték. De oktatásügyi szakemberek és külföldi pedagógusok látogatásaira is sor került; ők főleg a laboratóriumok működésére voltak kíváncsiak.

Nagy érdeklődést váltott ki 1913–1914-ben két előadás-sorozat. A munkaiskola elméleti problémáiról, a külföldi és hazai törekvésekről kitűnő pedagógiai szakemberek – *Nagy László, Ozorai Frigyes, Weszely Ödön* – tartottak előadásokat. Egy másik előadás-sorozat, amelynek előadásait fővárosi igazgatók, szakfelügyelők tartották, a főváros új helyi tantervét és a hozzá tartozó utasításokat ismertette.

Óriási sikere volt annak a néhány előadásnak, amelyet a kor híres külföldi vendégelőadói – *William Stern* és *Georg Kerschensteiner* – tartottak. A 350 hallgatóra berendezett teremben félezernél többen szorongtak. A Szeminárium működése iránt elsősorban a pedagógusok érdeklődtek, de a nagyközönség figyelmét is sikerült felkelteni. A pedagógiai szaksajtó rendszeresen közölt ismertetések a Szemináriumról, és a komoly napilapok is gyakran foglalkoztak a működésével. A pedagógiai szakemberek érdeklődését külföldön is felkeltette a Szeminárium; ezt bizonyította több német, francia folyóirat értékelő, dicséző tanulmánya.

A világháború előtti utolsó békeévben *Déri Ferenc* tanácsos a főváros közoktatásügyéről tartott előadásában büszkén és jogosan hivatkozhatott arra, hogy a városi vezetést „a nevelés- és oktatásügy értékének felismerése” jellemezte. Ennek igazolására felsorakoztatta az utolsó évtized fejlesztéseinek impozáns eredményeit. Valóban, 1913-ban már 400 fölé emelkedett az elemi iskolák száma; közel 4000 osztályba 104 000 tanuló járt. A tanítók, tanárok száma 4300-ra emelkedett. Az iparostanoncok létszáma meghaladta a 16 000-et, a kereskedőtanoncoké pedig a 11 000-et. A napskolából legtöbben a polgári iskolákban tanultak tovább. Ezer pedagógus közel 20 000 tanulót, többségükben leányokat oktatott. A fiúgimnáziumok száma húszra, a tanulólétszám 10 000 fölé emelkedett. Az első – még 1896-ban alapított – leánygimnáziumot egymás után több is követte: a korszak végére számuk már a tízet is elérte, s pár ezer tanulót vonzottak. A gimnáziumokkal szemben a gyakorlatiasabb műveltséget adó reáliskolák háttérbe szorultak: számuk a tízet sem érte el, s a tanulólétszám 4000 fő körül mozgott.

Déri Ferenc a számadatokkal is igazolható impozáns fejlődés mellett jogosan emelte ki a század első évtizedében bevezetett ingyenes népoktatást, az ugyanazokban az években megszervezett iskolai szakfelügyeletet, valamint a Bárczy-korszak iskolaépítési akcióját. A világháború előtti évek jelentős eredményei közül

pedig a Fővárosi Pedagógiai Szeminárium megszervezését, sikeres működését és a helyi tanterv bevezetését hangsúlyozta. Valóban, ezek az évtizedek a fővárosi közoktatás sikeres, eredményes, világvárosi jellegű korszakát jelentették.

Irodalom

- Budapest főváros közoktatásügyi statisztikái. Budapest Főváros Statisztikai Hivatalának Közleményei 24., 30., 34., 39. kötet; Budapest székesfőváros közgazgatási évkönyvei I–VII. kötet; Budapest székesfőváros költségvetései 1913–1918;
- Déri Ferenc*: Budapest székesfőváros közoktatásügye. Új Élet, 1913;
- Havas István*: Budapest községi oktatásügyének vázlatos története. Budapest, 1913;
- Miklós Elemér*: Közoktatás és közművelődés. In: A negyven éves Budapest. Városi Szemle, 1914;
- Illyefalvi Lajos*: A közoktatásügy Budapesten a világháborút megelőző években. Budapest, 1935;
- Vörös Károly*: Budapest története a márciusi forradalomtól az őszirózsás forradalomig. Budapest, 1978;
- Jáki László*: Fővárosi iskolaépítési program. 1909–1912. Budapesti Nevelő, 1986. 2. sz.;
- Hunyadi Zoltán*: Budapest székesfőváros elemi népiskoláinak 1913-ban kiadott helyi tanterve. Budapesti Nevelő, 1987. 1. sz.;
- Erdei Gyöngyi*: Fejezetek a Bárczy-korszak történetéből. Budapest, 1991;
- Németh András*: A főváros közoktatásügyének fejlesztése és Bárczy István várospolitikai programja. Budapesti Nevelő, 1994. 2. sz.;
- Mann Miklós*: Az oktatásügy helyzete a főváros megalakulásakor. Budapesti Nevelő, 1995. 2. sz.;
- Mann Miklós*: Az oktatásügy fejlődése a főváros megalakulása utáni évtizedben. Budapesti Nevelő, 1995. 4. sz.